God en gender. Afspraken rond God.
(1) De mens: mannelijk, vrouwelijk… en God?

Lezing

God zei: ‘Laat de aarde alle soorten levende wezens voortbrengen: alle soorten vee, kruipende dieren en wilde dieren.’ En zo gebeurde het. God maakte alle soorten in het wild levende dieren, alle soorten vee en alle soorten dieren die op de aardbodem rondkruipen. En God zag dat het goed was.
God zei: ‘Laten Wij mensen maken die ons evenbeeld zijn, die op Ons lijken; zij moeten heersen over de vissen van de zee en de vogels van de hemel, over het vee, over de hele aarde en over alles wat daarop rondkruipt.’ God schiep de mens als zijn evenbeeld, als evenbeeld van God schiep Hij hem, mannelijk en vrouwelijk schiep Hij de mensen. Hij zegende hen en zei tegen hen: ‘Wees vruchtbaar en word talrijk, bevolk de aarde en breng haar onder je gezag: heers over de vissen van de zee, over de vogels van de hemel en over alle dieren die op de aarde rondkruipen.’ Ook zei God: ‘Hierbij geef Ik jullie alle zaaddragende planten en alle vruchtbomen op de aarde; dat zal jullie voedsel zijn. Aan de dieren die in het wild leven, aan de vogels van de hemel en aan de levende wezens die op de aarde rondkruipen, geef Ik alle groene planten tot voedsel.’ En zo gebeurde het. God zag alles wat Hij had gemaakt: het was zeer goed. Het werd avond en het werd morgen. De zesde dag.

Gen 1,24-31 (NBV21)

Overweging

Beste vrienden,

“Waarom hebben jongens eigenlijk een plasser?” Tijdens een occasioneel familietreffen overviel onze vijfjarige kleindochter Louise ons met deze schijnbaar onschuldige vraag. Omdat ik mij wat in mijn mond geblazen voelde, net zoals de rest van ons gezelschap én om de situatie te ontmijnen, antwoordde ik enigszins laconiek: “Omdat het jongens zijn natuurlijk!”.

Dat antwoord was uiteraard niet erg veelzeggend, maar het was zeker ook niet onjuist. Per definitie zijn mensen met een plasser jongens. Reeds vanaf de geboorte krijgen we op basis van bepaalde fysiologische kenmerken een seksuele identiteit toegekend: vrouw of man. We hoeven tegenwoordig zelfs niet meer zo lang te wachten: al na enkele maanden zwangerschap klinkt de vraag: “En… is het een jongen of een meisje?” Kwestie van de geboortespullen in de juiste kleur te kunnen aanschaffen. Vrouwelijk of mannelijk is blijkbaar iets wat onze menselijke soort zit ingebakken, net zoals vele andere soorten overigens. Je wordt geboren als man of als vrouw, punt andere lijn.

Of is het toch allemaal niet zo simpel? Laten we beginnen met een klein maar niet onbetekenend detail: bij een kleine twee procent van alle geboortes is er sprake van een combinatie van vrouwelijke en mannelijke seksuele kenmerken. Men spreekt tegenwoordig van intersekse (vroeger hermafrodiet). Er bestaan blijkbaar meer dan veertig vormen van een dergelijke ‘afwijking’, veelal syndromen genoemd en in meerdere of mindere mate uitwendig zichtbaar. Vooral bij sportaangelegenheden zoals onlangs de Olympische Spelen duikt dit fenomeen wel eens op, met de nodige controverse als gevolg.

Bovendien is er sedert enkele tientallen jaren een groeiende aandacht voor het gegeven ‘gender’ of ‘dzjender’. Dit Engelse leenwoord betekent in feite gewoon ‘geslacht’, maar het maakte opgang in ons taalgebied precies om in onderscheid met het bij de geboorte toegekende biologische geslacht, te verwijzen naar (1) het complexe geheel van eigenschappen en verwachtingen die binnen een bepaalde cultuur worden gekoppeld aan vrouwelijkheid en mannelijkheid, (2) de wijze waarop mensen zich daadwerkelijk deze eigenschappen en rolverwachtingen eigen maken, er zich mee

identificeren en er uitdrukking aan geven (genderidentiteit en genderexpressie), alsook (3) hun seksuele voorkeur. Ondertussen heeft elke zichzelf respecterende universiteit een centrum en een masteropleiding voor gender en diversiteit.

Het is gaat dus om een complex en gelaagd begrip, dat staat voor een complexe realiteit, zeker in een cultuur die in toenemende mate afstand neemt van het meer eenvoudige klassieke binaire model en van de klassieke rollenpatronen die daarbij horen. In dat binaire model ben je ofwel man ofwel vrouw, hebben mannen bepaalde eigenschappen en taken en vallen ze op vrouwen, net zoals vrouwen hun eigen karakteristieken en rollen hebben, maar vallen op mannen. Simpel uitgelegd: in de kleuterklas van vandaag worden jongens die zich verkleden als prinses of meisjes die de ridder willen uithangen niet meer met een scheef oog bekeken of discreet in de richting van een ander rollenspel gemaneuvreerd.

Het alom bekende, maar zelden volledig of correct uitgesproken afkortingswoord **LGBTQIA+** vat deze complexiteit en gelaagdheid perfect samen: **L**esbisch, **G**ay of homoseksueel, **B**iseksueel (je valt op beide), **T**ransgender (parapluterm voor mensen die zich in meerdere of mindere mate niet kunnen identificeren met hun geboortegeslacht), **Q**ueer (parapluterm voor mensen die zich niet conventioneel gedragen op vlak van lichaamsexpressie en seksualiteitsbeleving), **I**ntersekse, **A**seksueel (voor wie weinig of geen seksuele verlangens koestert) en tenslotte de **+** voor alles wat niet onder het vorige valt. LGTBQIA+ manifesteert zich als een inclusieve beweging die strijdt voor gelijke rechten en tegen elke vorm van discriminatie op basis van gender. Met hun Gay Pride parades trekken ze met tienduizenden door de straten van meestal Westerse grote steden en tonen ze zich aan de buitenwereld als een wervende en invloedrijke beweging.

In feite gaat het hier om een ingrijpende culturele shift. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het gender-denken op tegenstand stoot en dat er zich in onze tijd diepgaande culturele breuklijnen aftekenen die de gemoederen sterk beroeren. Denk maar aan de tegenstellingen tussen Republikeinen en Democraten in Amerika, het discours van Poetin tegen het decadente Westen en zelfs bij ons in de laatste verkiezingen was gender plots en onverwacht een politiek thema dat het Vlaams Belang waarschijnlijk de overwinning heeft gekost.

Evenmin is het verwonderlijk dat de tegenreactie op de zogenaamde ‘gender-ideologie’ vooral komt vanuit een conservatief-religieuze hoek. De kritiek – die ook in het Vaticaan is te horen - luidt dat het hier gaat om een ontspoord westers individualisme. Daarbij negeren mensen hun aangeboren biologische geslacht dat de uitdrukking is van de binaire man **of** vrouw door God ingestelde scheppingsorde en eisen ze het recht op om op een willekeurige wijze hun gender zelf te kiezen of te wijzigen. De kritiek spitst zich dan ook toe op het fenomeen van de transgenders, meer bepaald degene die zich dusdanig niet kunnen identificeren met hun geboortegeslacht (‘genderdysforie’) dat het leidt tot een duurzaam en diepgaand psychisch lijden en die daarom via een operatief ingrijpen hun fysieke geslachtskenmerken laten aanpassen aan hun genderidentiteit.

Dit brengt ons bij de lezing van vandaag over de schepping van de mens op de zesde dag. Meer bepaald vers 27 speelt een belangrijke rol in de argumentatie tegen wat de uitwassen van het genderdenken wordt genoemd. Het is daarbij opvallend dat er twee verschillende vertalingen bestaan van vers 27. In de protestantse Statenvertaling en in de Willibrord-vertaling van 1975 (waarnaar de Nederlandse bisschoppen recentelijk zijn teruggekeerd en waarop ook de katholieke liturgische lezingen nog altijd zijn gebaseerd) luidt het dat God de mens schiep naar zijn beeld, **man en vrouw**. Een duidelijke binaire opdeling dus. Maar in de Willibrordvertaling van 1996 en in de meest recente interconfessionele Nieuwe Bijbelvertaling van 2021 die we zojuist hebben beluisterd, luidt het anders: God schept de mens naar zijn beeld, **mannelijk en vrouwelijk**. Deze vertaling sluit dichter aan bij de Hebreeuwse grondtekst die geen substantieven (man/vrouw) gebruikt, maar

adjectieven (mannelijk/vrouwelijk) en dat maakt mijns inziens een groot verschil. De grondtekst laat duidelijk meer ruimte voor een niet-binair denken, in de lijn van wat wordt voorgestaan door de genderbeweging. Weliswaar wordt de opdeling vrouwelijk/mannelijk in het scheppingsverhaal erkend als iets wat de mens fundamenteel tekent, al was het maar omdat het de mogelijkheidsvoorwaarde is voor vruchtbaarheid en dus de garantie dat de mens een toekomst heeft (cf. ook de scheppingsopdracht). Anderzijds laat de tekst ruimte voor het brede spectrum van mogelijke verschillende manieren waarop het vrouwelijke en het mannelijke zich in concrete personen tot elkaar verhouden. Aan het ene uiteinde van het spectrum staan er dan biologische mannen die zich helemaal man voelen (althans volgens de geldende sociale en culturele normen die horen bij mannelijkheid), aan het andere uiteinde zijn er vrouwen die zich op en top vrouw voelen en zich daarnaar gedragen, en daar tussenin een waaier van een oneindig aantal mogelijke variaties.

Een bijkomend argument voor deze non binaire interpretatie is dat God in de onmiddellijk daaropvolgende scheppingsopdracht (wees vruchtbaar, wordt talrijk, bevolk de aarde en breng haar onder je gezag) zich niet apart richt tot man of vrouw en dus geen rolpatronen installeert. Overigens blijft het de vraag wat dan die specifieke mannelijke of vrouwelijke kenmerken en rollen zouden zijn die inherent horen bij het geboortegeslacht. Tijd en cultuur spelen hier zonder meer een belangrijke rol. Heel wat mensen wensen bovendien ook niet op elk moment vastgepind te worden op hun seksuele en genderidentiteit, die weliswaar een belangrijk bestanddeel vormt van hun persoonlijke identiteit, maar er niet mee samenvalt. Sommigen voelen zich zelfs niet uitgesproken man of vrouw. Vandaar dat ook de genderneutraliteit en genderneutraal taalgebruik in onze tijd opgang maken met het oog op het vermijden van discriminatie en uitsluiting.

Nog een stapje verder. Als in één en hetzelfde vers, als het ware in één adem wordt gesteld dat God de mens schiep naar zijn beeld, mannelijk en vrouwelijk, wat zegt dit dan over God zelf? Zou je dan logischerwijze hieruit kunnen besluiten dat God zelf ook 'mannelijk en vrouwelijk' is, en wat betekent dit dan? Het zou in elk geval botsen met het feit dat zowel in de Bijbelse traditie als in de klassieke liturgie mannelijke voorstellingen en aansprekingen van God domineren: het tot vervelens toe herhaalde Heer (als vertaling van Adonai, maar ook in plaats van het niet uit te spreken vierletterwoord JHWH), Koning, Herder, Rechter, Vader, het gebruik van mannelijke voornaamwoorden zoals Hij, hem, zijn … Is het verwonderlijk dat dit alles in het collectieve geheugen het beeld heeft geslepen van een patriarchale en bovendien antropomorfe god? Michelangelo's weergave in de Sixtijnse kapel van God de Vader die een mannelijke Adam schept is hiervan wellicht het meest aanschouwelijke voorbeeld.

In mijn cursus Religie, zingeving en levensbeschouwing konden de derdejaarsstudenten van de lerarenopleiding kiezen om bij wijze van evaluatie een portfolio te maken met een persoonlijke verwerking van de in de cursus aangereikte denkkaders. Vaak viel het mij op dat in de meest kwalitatieve portfolio's studenten erkenden dat een puur wetenschappelijk-rationalistische benadering van de werkelijkheid te kort doet aan diepmenselijke ervaringen, dat ze weliswaar geloofden dat er 'iets méér' was, maar dat ze pasten voor het godsgeloof. Aanvankelijk had ik de neiging om wat neer te kijken op dit 'ietsisme', want hoe kan 'iets' een verschil maken in ons leven, is iets niet bijna 'niets'? Gaandeweg zag ik in dat zij met de uitdrukking van hun geloof in 'iets meér' juist het mysteriekarakter van de werkelijkheid beaamden, transcendentie erkenden en overtuigd waren dat niet alles te grijpen is met het menselijk verstand. Dat is dus heel wat! Als ik hen dan de oefening liet maken in welke God ze niet geloofden, dan kwamen we vrijwel altijd uit bij die mannelijke, patriarchale en antropomorfe God die ingrijpt in de geschiedenis. Je weet wel, die God die voor het mirakel heeft gezorgd dat de kogel slechts het oor van Donald Trump heeft geraakt. Deze mannelijke antropomorfe god sluit niet langer aan bij het levensgevoel van de jonge generatie in een geseculariseerde wereld en werpt een drempel op tegen het godsgeloof.

Maar daarmee rijst de vraag: welke godsbeelden en namen kunnen we dan wel hanteren? Is het voldoende om God niet enkel als vader, maar ook als moeder te benoemen, om naast over Hij of hem ook over Zij en haar te spreken, om meer aandacht te hebben voor de zogenaamde 'vrouwelijke' beelden en eigenschappen van God in de bijbel? Of kan een meer genderneutrale taal, waarin we juist vermijden te spreken over Hij of Zij een oplossing zijn? Of moeten we nog verder gaan, en beelden en namen zoeken die een te antropomorfe benadering van het levensmysterie vermijden? En uiteindelijk kunnen we niet ontkomen aan de belangrijkste vraag: welke beelden, namen en aansprekingen kunnen dan wél uitdrukking geven aan de wijze waarop wij in onze tijd het goddelijke mysterie op het spoor kunnen komen doorheen onze diepmenselijke ervaringen, geraakt worden en aanraken zonder er de vinger te kunnen opleggen?

Karel zal dit thema volgende week verder uitwerken onder de noemer 'God in de menselijke ervaring'. Maar ondertussen wil ik jullie alvast de volgende oefening meegeven: wat denken jullie over dit alles, welke namen, beelden en aansprekingen zijn voor jullie geloofwaardig en inspirerend? Kruip in je pen of stuur een mailtje naar Sabine die alles zal verzamelen. Doe dit uiterlijk tegen volgende week maandag, dus na de overweging van Karel volgende zondag. We zullen dit alles verzamelen en verwerken voor de overweging van de derde viering van deze cyclus.

Bonne chance en god zij met u!

Jan De Vriese
De Lier, Brugge, 22 september 2024

(voor de overweging in de viering werd deze versie enigszins ingekort)